

Schrijfonderwijs aan hoogbegaafde kinderen

Inleiding

Het is een gegeven dat het schrijfonderwijs in Nederland onder druk staat door de toename van het computergebruik(1). De noodzaak van het hebben van een goed leesbaar en snel handschrift lijkt minder groot dan een aantal jaren geleden. Het gevolg is dat er een discussie ontstaan is of het nog wel nodig is om kinderen schrijffletters aan te leren. Is het niet handiger/ makkelijker/ minder tijdrovend om ze blokletters aan te leren? Is het niet beter om ze vooral te leren typen? Waarom is het belangrijk om een goede zit-schrijfhouding en goede pengreep aan te leren? Als deze vragen al voor het schrijfonderwijs aan alle kinderen gelden, hoeveel sterker zijn deze vragen dan als je kijkt naar de weerstand die het schrijven bij veel hoogbegaafde (HB) kinderen oproept.

De werkgroep schrijvenNL (bestaande uit professionals vanuit verschillende disciplines) heeft “de evidence statement motorische schrijfproblemen bij kinderen”(2) geschreven. Antwoorden op bovenstaande vragen, onderbouwd vanuit de literatuur, zijn te vinden in de “noten” van het statement. Een samenvatting van die antwoorden is als volgt:

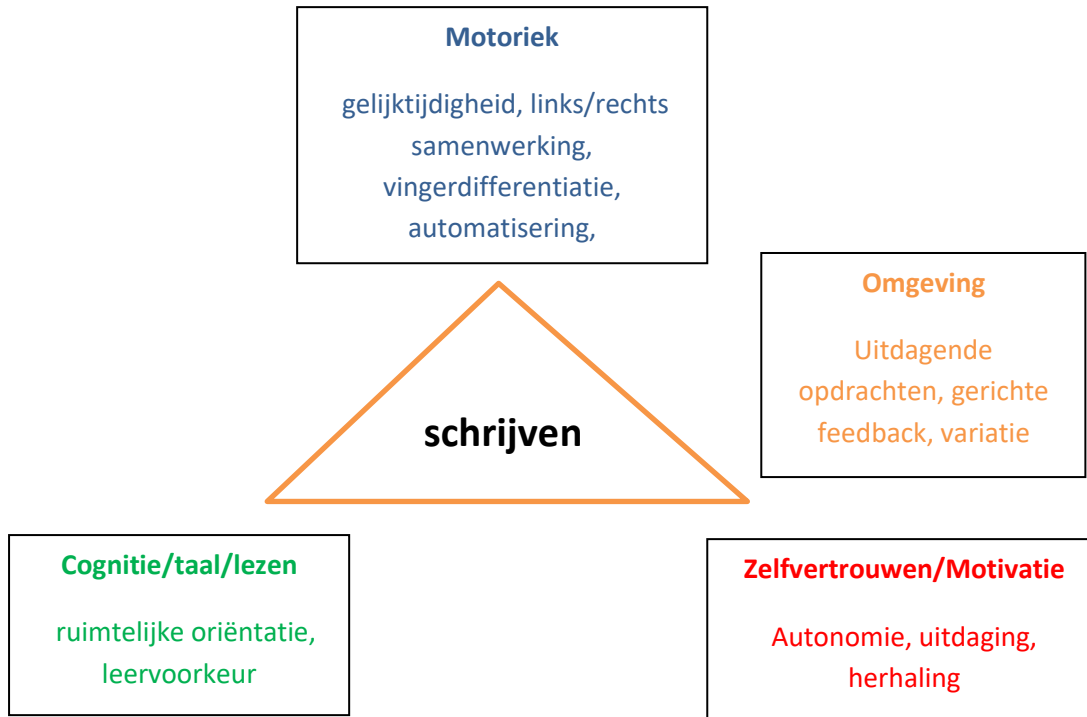
- schrijffletters zijn belangrijk voor het woordbeeld (duidelijke spaties) en verminderen het spiegelen van letters (bijv. de b en de d verwisselen).
- De snelheid van het schrijven bij schrijffletters is vaak hoger doordat er minder “start-stop” momenten zijn. De snelheid bij het schrijven van blokletters kan wel hoog zijn maar dan is er meestal een toename van de pendruk en een vermindering van de sturing van uit de vingers (vingerdifferentiatie) te zien.
- Schrijven op zich vergroot het motorische geheugen en ondersteunt daarmee de spelling.
- Een goede zit/schrijfhouding met een goede rompstabiliteit maakt geïsoleerde soepele bewegingen van de schouder, de onderarm en de hand mogelijk.
- Een goede pengreep vermindert de spanning en de energie die schrijven kost. Het heeft geen effect op de netheid/leesbaarheid van het schrijven .

Het meest recente onderzoek onder studenten (HBO en Universiteit) laat zien dat studenten die hun laptop gebruiken tijdens colleges lagere cijfers halen dan studenten die erbij schrijven(3). Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat schrijven een motorisch geheugenspoor maakt waardoor er een uitgebreider patroon van hersenactiviteit ontstaat. Als dit zo is dan is het van belang om juist HB

kinderen goed leesbaar en snel te leren schrijven. Een omgeving creëren die HB kinderen uitdaagt en plezier laat krijgen om het schrijven te leren is een lastige maar niet onmogelijke opdracht.

Leren schrijven

Schrijven is een zeer complexe vaardigheid waarbij alle onderdelen van de ontwikkeling (motoriek, taal/cognitie, zelfvertrouwen/motivatie) een rol hebben in samenwerking met de omgeving.

Motoriek

Om te leren schrijven moet de motorische ontwikkeling zover gerijpt zijn dat:

- Er meerdere dingen tegelijk uitgevoerd kunnen worden (denken/spellen/lezen en schrijven)
Dit kan alleen als de motorische vaardigheid geautomatiseerd is zodat je kan denken aan het verhaal of de spelling
- Er een goede samenwerking is tussen de handen (een sturende hand en een steunhand)
- De vingers gedifferentieerd kunnen bewegen (waarbij de wijsvinger de sturende vinger is)

De motorische rijping van deze vaardigheden is er normaal gesproken tussen het 6^e en 7^e levensjaar, waarbij meisjes zich sneller ontwikkelen dan jongens. Een aantal HB kinderen (zeker niet allemaal) hebben de neiging complexe motorische vaardigheden cognitief/denkend te benaderen. De basishandelingen worden daardoor onvoldoende geautomatiseerd.

Cognitie- taal- lezen

Meestal kan het HB kind al op jonge leeftijd lezen waardoor er direct een groot verschil ontstaat tussen de vaardigheid lezen en de vaardigheid schrijven. Daarnaast draait de vaardigheid "denken" overuren en zitten er veel verhalen in het hoofd. Deze verhalen kunnen er nog niet schrijvend uit doordat de schrijfvaardigheid pas later de snelheid van denken kan volgen. Sommige kinderen kiezen als oplossing veel praten of het verhaal typen.

Het leren schrijven bestaat uit het herhalen van vaststaande “afspraken/regels” over de vorm en richting en grootte van letters. Deze starre herhaling van het handlingsplan past vaak niet bij het leerprofiel van het HB kind. De meeste HB kinderen houden niet van saai herhalen maar meer van ontdekken en ontwerpen van eigen letters. Om toch tot de nodige herhaling van de goede lettervorm te komen is het tegemoet komen aan het leerprofiel en het tevens vasthouden aan de “regels” de uitdaging voor het schrijfonderwijs.

Zelfvertrouwen en motivatie

Het leren schrijven vraagt geduld, oefening en herhaling. Om daar gemotiveerd voor te zijn is een opgave voor de snelle denkers. Doordat het eindproduct er in het begin niet uitziet zoals het kind het in zijn hoofd heeft is het moeilijk om door te zetten. De feedback op het resultaat is bijvoorbeeld: ziet er goed uit! Terwijl het kind denkt: het is niet geworden wat ik voor ogen had. Specifieke feedback gericht op het proces van het schrijven en het leren kritisch zelf beoordelen van het resultaat, stimuleren de motivatie en het zelfvertrouwen.

Als je het HB kind vergelijkt met een computer dan is het een computer met een hele snelle processor(denker) en een zeer trage printer (schrijver). Er worden teveel opdrachten naar de printer gestuurd waardoor de printer blokkeert en het opgeeft. Deze teleurstelling kan het zelfvertrouwen dusdanig ondermijnen dat het kind faalangst voor het leren schrijven ontwikkelt. Het gevolg is het vasthouden aan eigen strategieën en gewoontes rondom het schrijven (fixed mindset)(4) in plaats van open staan voor specifieke feedback en complimenten (open mindset).

Omgeving

De omgeving (school en thuis) staat voor de uitdaging om tegemoet te komen aan de drie basisbehoeftes om tot leren te komen (autonomie, verbondenheid, competentie)(5). Voor het HB kind lijkt het soms dat één van de drie behoeftes belangrijker is dan de andere twee. Als de behoefte aan **autonomie** erg groot is zal het kind iedere opdracht als een keurslijf ervaren. Liever in alles autodidakt zijn dan de opdrachten op school opvolgen. Liever zelf alles ontdekken en associëren met eigen fantasieverhalen dan zonder einddoel voor ogen saai aan de gang gaan. Als de behoefte aan **verbondenheid** groot is dan wil het kind niet zijn kop boven het maaiveld uitsteken en zal hij zich aanpassen aan het verwachte niveau. Liever onderpresteren dan een uitzondering zijn. Als de behoefte aan **competentie** groot is dan wil het kind de vaardigheid alleen laten zien als hij het al kan. Oefenen doet het kind hooguit stiekem thuis, maar het wil dat oefenen niet laten zien aan anderen of het oefent helemaal niet.

Schrijfonderwijs

Om vaardig te worden in de competentie schrijven zal ook het HB kind moeten oefenen, opdrachten opvolgen en accepteren dat zijn eigen niveau van lezen veel verder is dan het niveau van schrijven. Om dit voor elkaar te krijgen is een creatieve benadering belangrijk. De motivatie en een ander gedrag rondom het leren schrijven krijgt daarbij meer aandacht.

Gedragsverandering

Het “Persuasive by Design Behaviour Change Model”(6) is wellicht een bruikbaar model om het schrijfonderwijs te ondersteunen. Dit model gaat ervan uit dat je door vijf verschillende lenzen naar gedragsverandering kan kijken (fig.3).

Figuur 1 Hermsen & Renes, de vijf lenzen van gedragsverandering

Eerste lens, gewoontes en impulsen

Door het schrijven via de eerste lens: “gewoontes en impulsen” te bekijken levert het inzicht op dat de weerstand tegen het schrijven daar inderdaad al begint. De meeste HB kinderen hebben ter ondersteuning van hun leesproces en hun wens tot communiceren al op zeer jonge leeftijd een eigen blokschrift ontwikkeld. Ze zijn niet zomaar bereid om deze gewoonte te veranderen. Ze zien er de noodzaak niet van in, ze kunnen het zelf lezen en zijn tevreden over het resultaat. Met andere woorden, ze voelen zich competent genoeg en willen hun autonomie bewaren. Twee of drie keer per week andere letters oefenen die je eigenlijk niet wil oefenen en die moeilijker lijken heeft een tegengesteld effect. De autonomie wordt doorbroken, de competentie vermindert en dus wordt de weerstand steeds groter.

Bij het doorbreken van gewoontes is het belangrijk de omgeving zo te veranderen dat die als vanzelf uitdaagt tot de verandering. In de psychologie wordt daar de term nudging voor gebruikt. Nudging staat voor het geven van een subtiel duwtje in de goede richting, zonder hierbij vrijheden in te perken of verplichtingen op te leggen. Een voorbeeld van nudging is: om af te vallen kan je beter van een ontbijtbord eten dan van een gewoon bord omdat je dan als vanzelf minder eten opschept en daardoor gewicht gaat verliezen.

Voor het schrijfonderwijs betekent het dat er een creatieve rol van de leerkracht gevraagd wordt door alle dagen subtiele opdrachten te bedenken waarbij herhaling van letters en of woorden niet het hoofddoel is maar een middel. Een voorbeeld van zo’n opdracht zou kunnen zijn: maak een alfabet memory door iedere dag twee kaartjes te maken: één met de blokletter en één met de schrijfletter, of één met een uitgeknipt plaatje en één met de beginletter van het plaatje. Na een aantal weken kan er al mee gespeeld worden.

Tweede lens, weten en vinden

Wat veel HB kinderen **vinden** van het onderwerp schrijven is al herhaaldelijk benoemd. Maar wat weten kinderen, leerkrachten en ouders eigenlijk over schrijven? De interesse bij kinderen kan gestimuleerd worden door opdrachten die onderzoek gericht zijn zoals:

- Onderzoek met welke voorwerpen mensen voor het eerst zijn gaan schrijven
- wanneer werd de eerste balpen gebruikt

- Uitproberen van de verschillende pennen
- Een paar Chinese tekens natekenen en de betekenis opzoeken
- Schrijven als communicatiemiddel onderzoeken
- Vergelijken van handschriften in je familie (vooral van opa en oma), hoe hebben zij het geleerd
- Verschil tussen typen en schrijven uitzoeken. Voordelen en nadelen van beide
- Kranten artikelen zoeken over het schrijven op de universiteit

Derde lens, zien en beseffen

Zijn kinderen in deze tijd in staat om het belang van schrijven te zien en te beseffen? Dit is waarschijnlijk de moeilijkste lens omdat ook de omgeving hier niet goed toe in staat is. Leerkrachten en ouders lijken schrijven zelf niet meer zo belangrijk te vinden. Ouders kijken daarbij naar hun eigen gedrag en geven aan dat ze nog maar heel weinig schrijven en heel veel typen. Ook het met tien vingers blind leren typen wordt minder belangrijk gevonden want op de smartphone typ je het snelst met twee duimen. Leerkrachten vinden het voor groep 3 en 4 nog wel nodig om ze een vorm van schriftelijke communicatie te leren. Tegen de tijd dat er in groep 5 meer snelheid verwacht wordt stopt het schrijfonderwijs eigenlijk. Er wordt vrijwel geen inhoudelijke feedback meer gegeven, de kinderen mogen hun eigen letters schrijven of ze mogen op de computer werken als het schrijven niet op snelheid lukt. Vermindering van motorische activiteiten op jonge leeftijd lijkt invloed te hebben op de mate van automatisering in het algemeen en schrijven in het bijzonder. Uitleg van professionals over het belang voor het schrijven van de rijping van de motorische ontwikkeling en de automatisering, kan een bijdrage leveren aan het inzicht in het proces en het einddoel van het schrijven.

Vierde lens, willen en kunnen

Iedere gedragsverandering is pas mogelijk als er sprake is van voldoende motivatie. Als het lukt om lens één, twee en drie te vullen met uitdaging, kennis en reflectie dan is de kans groter dat het kind gemotiveerd raakt om energie te steken in het leren schrijven. Het kunnen wordt gestimuleerd door effectief feedback(7) te geven op het proces en zeker niet alleen op het resultaat. Goed gedaan als compliment geeft geen informatie over hoe het proces verlopen is en de kwaliteit van het resultaat. Ondersteuning in het reflecteren en zelf beoordelen van het proces is essentieel om gemotiveerd te blijven. Het reflecteren kan door vragen te stellen over de grootte van de letters, over de moeheid van de vingers enz. Het stimuleren van de beoordeling kan door regelmatig op een tienpuntschaal het handschrift en het proces te laten beoordelen. De vooruitgang is voor het kind zelf dan ook te volgen.

Vijfde lens, doen en blijven doen

Zelfvertrouwen, plezier, tevredenheid, complimenten van leerkrachten, ouders en familie zullen het doen en blijven doen stimuleren.

Met het blind leren typen moet zeker niet te laat worden gestart want ook daarvoor heb je alle stappen van gedragsverandering nodig om het te leren. Ook typen vraagt veel herhaling en automatisering.

Tot slot

Is het vandaag de dag nog nodig HB kinderen schrijfletters te leren als je na gaat hoeveel weerstand het schrijven bij veel van hen oproept? Ja zeker! En wel hierom:

- het ontspannen kunnen schrijven en/of typen kan klachten van nek, schouder en hand op latere leeftijd voorkomen.
- schrijven vergroot het motorische geheugen en ondersteunt daarmee de spelling.

Wat betreft de voordelen van schrijffletters ten opzichte van blokletters:

- het schrijfspoor bij schrijffletters is vloeiender
- er zijn minder start/stopmomenten
- het woordbeeld is makkelijker te lezen
- er zijn vanzelf spaties
- er is minder spiegeling van letters mogelijk
- er is een duidelijker verschil in grootte door de lusletters

Leerkrachten hebben veel kennis over schrijfmethodes en het klassieke aanleren van schrijven. Ouders hebben zelf schrijven geleerd en halen daar hun kennis vandaan. De huidige tijd is echter zo sterk veranderd dat er nieuwe kennis nodig is die gevonden kan worden bij kinderoefen-, kinderergo- of kinderfysiotherapeuten en de site: [www. schrijvenNL.nl](http://www.schrijvenNL.nl)

Schrijfonderwijs geven aan HB kinderen en daarbij een omgeving creëren die ze uitdaagt en plezier laat krijgen om het schrijven te leren is een lastige maar zeker mogelijke opdracht.

Deti Steeman, Kinderoefentherapeut, Ms SEN, begeleiden

- 1 www.nrc.nl/nieuws/2017/08/28/het-kinderschrift-is-onleesbaar-geworden-12657161-a1571273?utm_source=NRC&utm_medium=related&utm_campaign=related2
bericht gepost op 31-8-2017
<http://www.ad.nl/binnenland/schrijfvaardigheid-kinderen-holt-achteruit~aba9b5e3/>
<https://m.metronieuws.nl/nieuws/binnenland/2017/07/handschrift-jeugd-niet-over-naar-huis-te-schrijven> *bericht gepost op 31-07-2017*
- 2 www.schrijvenNL.nl
- 3 https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2194882-met-je-laptop-in-de-collegezaal-dan-haal-je-lagere-cijfers.html_
- 4 Dweck, C.S.: Mindset, The New Psychology of Succes
- 5 Stevens.L.: Overdenken en doen (1997)
- 6 Hermsen & Renes: Persuasive by Design Behaviour Change Model
- 7 Hattie, J.; Timperley, H. The Power of Feedback

